Совтис Н. М., к. филол. н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ПОЛЬСКОЯЗЫЧНАЯ УКРАИНСКАЯ ЛИТЕРАТУРА – ОБЩЕЕ КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ УКРАИНСКОГО И ПОЛЬСКОГО НАРОДОВ

Статья посвящена особенностям возникновения польскоязычной украинской литературы. Рассмотрены факторы, которые влияли на выбор неродного художественного языка писателями-билингвами. Обоснована принадлежность произведений, написанных польским языком писателями, которые происходили из украинско-польского пограничья, в одинаковой степени к украинской и к польской литературе.

Ключевые слова: *билингвизм, пограничье, транснациональность.*

Sovtys N., Cand.Phil.Sci., Associate Professor
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

UKRAINIAN LITERATURE WRITTEN IN POLISH LANGUAGE AS A SHARED CULTURAL HERITAGE OF UKRAINIAN AND POLISH NATIONS

The article is dedicated to the peculiarities of the origin of Ukrainian literature written in the Polish language. The reasons that influenced the choice of non-native language by the bilingual writers are also specified. The article proves the idea that literary works written in the Polish language by the authors of Ukrainian-Polish frontier equally belong to Ukrainian and Polish literature.

Keywords: *bilingualism, frontier, transnationality.*

УДК 821.133.1:82-34

Смущинська І. В., д-р філол. н., проф.,
Стародубцева О. А., к.філол.н.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

КІНЕМА ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Проаналізовано кінетичну лексику художнього твору, як складову частину лексичної системи французької мови на матеріалі французького роману XX ст. Визначено головні функції кінем та кінетичних комплексів у художньому тексті, з'ясовуються основні характеристики художньої кінетичної системи та визначаються особливості її функціонування у французькому романі. Проаналізовано особливості семантичного розвитку кінетичних одиниць.

Ключові слова: *невербальна комунікація, кінесика, кінема, кінетичний комплекс, фразеокінетичний комплекс, кінетична характеристика.*

Інтерес до вивчення тексту, зокрема художнього, обумовлений прагненням пояснити мову як глобальне явище, як цільний засіб комунікації, більш глибоко вивчити зв'язки мови з різними сторонами людської діяльності, зокрема естетичної, що реалізуються через текст. Художній текст – це відображена у формах мови і забарвлена свідомістю автора узагальнена картина світу, на формування якої вплинули як соціальні фактори, так і фактори психологічні. Серед важливих лексико-семантичних складових структури художнього твору певне місце посідає і невербальна характеристика персонажів.

Мова жестів – одна з найдавніших мов. В історії європейського мовознавства вона відома ще з античних часів, коли існувала проблема походження мови та виникла «теорія жестової мови», згідно з якою саме з жесту почала розвиватися звукова мова.

Проблема дослідження кінетичних явищ у мовленні привертала увагу багатьох науковців. Можна знайти численні праці та дослідження, присвячені вивченню паралінгвістичних та кінетичних проявів людини під час спілкування, у галузі психології, фізіології, соціології тощо (див. роботи В. А. Лабунської, Х. Мікіна, Л. С. Виготського, К. Ізарда, Е. А. Маслико, І. В. Страхова, В. Вундта, Г. М. Андрєєвої, А. А. Бодалева, П. Фреса та ін. [див., наприклад: 1; 2; 3; 4; 10; 11; 12; 17; 19]). Багато лінгвістів, зокрема лексикологів, також досліджували особливості кінетичної поведінки людини та її номінації, можна назвати роботи Л. А. Капанадзе, Е. В. Красильнікової, А. В. Філіпова, Є. М. Верещагіна, І. Н. Горелова, Т. М. Ніколаєвої, К. У. Геворкяна, Е. А. Єрмолаєвої, Ла Бара, Н. І. Смирнової [5; 6; 7; 8; 14; 15; 18], але всі дослідження присвячено функціонуванню кінетичних комунікативних елементів у живому розмовному мовленні. Роль та функції невербальних компонентів художнього тексту ще не досліджено належною мірою, оскільки майже не існує лінгвістичної літератури, присвяченої аналізу паралінгвістичних аспектів художнього твору, можна назвати лише роботи Л. М. Шелгунової [20] на матеріалі російської реалістичної прози, роботу Н. В. Накашидзе [13] на матеріалі англомовної літератури, дослідження О. А. Стародубцевої [16] на матеріалі французького роману XX ст. Саме цим і пояснюється *актуальність* даної наукової розвідки.

Паралінгвістика як науковий напрям почала розвиватися у 50-ті роки XX століття, хоча жести та різні види рухів тіла здавна привертали увагу вчених. Інтерес до незвукової мови як засобу комунікації у тваринному світі та до її специфічного різновиду в людському спілкуванні значною мірою пояснювався пошуками універсальних закономірностей в будь-якій системі знаків, що розглядається в семіотичному плані.

Для позначення дисципліни, що вивчає семіотику рухів тіла, найчастіше використовують термін ***кінесика***. Цей термін започаткував Ч. Дарвін, який фундаментально досліджував питання зв'язку між походженням мови і розвитком жестів та міміки. Він походить від слова «кінема», запозичене з праць Бердвістелла, що вживається для позначення окремих тілорухів, жестів, міміки, що мають певний соціально-культурний смисл у певній системі кінетичних засобів.

Під терміном «кінетика» в сучасній науці розуміють сукупність кінем – тобто значущих жестів, мімічних та пантомімічних тілорухів, які передають певну інформацію та входять у комунікацію як невербальні компоненти під час безпосереднього спілкування комунікантів. Отже, кінесика – це зовнішнє вираження емоцій та почуттів людини. У результаті еволюції за визначеними психічними станами людини закріпилися характерні рухові вираження. Моторний компонент обов'язковий при будь-якій емоційній реакції. Визначити особливості зовнішнього прояву емоційних станів можна, спостерігаючи міміку, пантоміміку, фізіологічні реакції (судинні, дихальні, секреторні), вокальні характеристики мови, дистанцію спілкування та ін.

Однак ***кінема*** розуміється сьогодні у двох аспектах: по-перше, як значущий жест, по-друге, як номінація, мовне вираження цього жесту. Особливого значення цей факт набуває у художньому тексті. Тому, зважаючи на його особливості, ми пропонуємо послуговуватися терміном ***художня кінема***, під яким розуміємо вербальне представлення в художньому тексті будь-якого мімічного або жестового тілоруху, вираженого однією словесною одиницею, яку використовує наратор або персонаж. Художні кінеми утворюють ***художню кінетичну систему*** – сукупність вербальних засобів, які відтворюють невербальну поведінку персонажів в художньому творі, що складається з жестів, міміки та тілорухів.

Як правило, кінетичні одиниці являють собою не елементи, що прикрашають художнє мовлення, а ті, що є її органічною властивістю. За своїми ***функціями*** кінеми – це невід'ємна частина образного узагальнення, невід'ємна перш за все через те, що вона тісно пов'язана з суб'єктом, предметом чи явищем, що відображається, розкриттям їх характерологічних властивостей тощо, отже, їм притаманна ***образна функція.***

Невербальні елементи поведінки мовців під час діалогу постають одним із його найважливіших компонентів та виконують ***комунікативну функцію*** – одну з основних функцій спілкування, що моделюється автором твору. У ситуації реального живого діалогу всі невербальні засоби комунікації – жести, міміка, тілорухи – використовуються для передачі певної інформації. Під час спілкування люди обмінюються інформацією за допомогою мовленнєвих засобів, однак при цьому невербальне може накладатися на вербальне, йти паралельно з ним, випереджати або заміняти його, виступаючи ***засобом передачі імпліцитної інформації***. Наприклад:

« Thomas montre la porte de l'escalier qui descend à l'entrepôt, ferme les yeux, pose l'index sur les lèvres » (Chabrol. Un homme de trop).

Деякі невербальні елементи можуть виконуватись одним з комунікантів неусвідомлено, однак партнер по діалогу зможе правильно їх декодувати, оскільки у свідомості кожного індивіда закладено певне ***символічне значення*** жестів, міміки та тілорухів, характерних для даної соціальної спільності або категорії людей, що і розуміє читач. Наприклад:

« …il se frappe la poitrine puis, bras en croix, la tête sur l'épaule, prend la position du martyr – et le Saint-Esprit ! » (Chabrol. Un homme de trop).

Розглянемо ще один приклад:

Le garçon a levé le doigt vers la chambre de son frère pour me montrer qu'il pouvait entendre toute la conversation.

У цьому прикладі без участі вербальних засобів кінетичний елемент *levé le doigt vers la chambre* передає необхідну в даному випадку інформацію, без якої учасники діалогу не зрозуміли б один одного і комунікативний акт не зміг би реалізуватися.

Виконуючи комунікативну функцію, невербальні елементи можуть виступати ***як допоміжний елемент***, що супроводжує мовленнєве висловлювання, однак цей елемент часто є досить важливим. Міміка і жести уподібнюються надсегментним мовленнєвим елементам, вони накладаються на повідомлення, доповнюють та визначають смисл висловлювання, іноді виступають його невід'ємною частиною. Якщо необхідні кінетичні елементи випускаються під час комунікації, то іноді обмін інформацією може стати неможливим. Отже, спостерігаються:

1. Жести, що заміняють мову: *D'un hochement de tête, il refusait*,

2. Жести, що супроводжують мову: *Regarde, c'est le soleil…Nicolas secoua la tête... – Ce sont les mines de cuivre…*

Невербальна поведінка є однією з характеристик ***спонтанності*** в художньому діалозі, що спеціально моделюється автором через використання відповідних засобів. Живе розмовне спонтанне мовлення характеризується простими і короткими реченнями, оскільки прості конструкції породжуються і сприймаються легше, ніж складні. Невербальні елементи живого діалогу можуть накладатися на репліки діалогу, заповнювати прогалини в розмові, допомагаючи тим самим повноцінно і точно передавати інформацію.

Кінеми можуть бути також:

- ***вказівними***: *étendre la main pour désigner qch; montrer de la main,*

- ***описово-зображальними***: *Quand il ouvrait la porte, au visage rosé d'Odette, dès qu'elle avait aperçu Swann, venait – changeant la forme de sa bouche, le regard de ses yeux, le modelé de ses joues – se mélanger un sourire (Proust),*

- ***символічними***: *faire la révérance; faire la signe de la croix,*

- ***експресивними***: *les gestes de ménaces,*

- ***модально-оцінними*** (такими, що виражають оцінку, ставлення до предметів, людей, явищ, навколишнього середовища): *les gestes d'ironie, de joie.*

Як правило, кінетична лексика функціонує у художньому контексті у вигляді певних структур – кінетичних комплексів. ***Кінетичний комплекс*** – вербальне представлення у письмовій мові елементів невербальної поведінки персонажів, яка складається з жестів, міміки та тілорухів, виражених за допомогою одного чи кількох кінетичних словосполучень або речень, пов'язаних між собою. Наприклад:

« Thomas cambre les reins, ferme les yeux, relève le menton, fait trois pas de danse, frappant du talon et claquant des mains. Avec une bourrade : « Allons quoi ! Un petit sourire, « camarade » ! » (Chabrol. Un homme de trop).

Одним з найпоширеніших засобів передачі кінетичної поведінки персонажів в художньому тексті виступає ***фразеологічний зворот***. Найбільш частотними його варіантами виявилися ті, що включають ***соматизм*** (див. попередній приклад):

se tordre les mains, donner un coup de main, jeter, lancer un coup d'oeil, en mettre son doigt, sa main au feu, avaler sa langue, courber le front, etc.

В принципі, кінетична поведінка може бути переданою такими шляхами:

1. Повнозначним словом: *embrasser,*

2. Фразеологізмом: *en mettre sa main au feu, sa main à couper (en jurer),*

3. Афоризмом: *Il croit qu'il n'y a qu'à souffler et à remuer les doigts (on dit d'un homme qui s'imagine qu'une chose est aisée quoi qu'elle soit fort difficile).*

Як свідчить аналіз, художній текст надає перевагу не ***простим***, а ***комбінованим художнім комплексам.*** Комбіновані жести – це подвійні або потрійні пантоміми, причому один зі складових кінетичних компонентів є, як правило, основним, визначальним, а інший лише відтіняє значення основного, або посилюючи його, або, навпаки, послаблюючи, наприклад:

tendre les mains en saluant et se soulever de la chaise,

taper du pied en fronçant les sourcils et taper du pied en souriant.

З точки зору ***семантичних відношень*** кінетичні комплекси і кінеми можуть бути:

- моносемічними: *mettre les mains sur la tête; compter avec les doigts;*
- полісемічними: *saluer qn en baissant la tête, dire "oui" en baissant la tête; lever le bras en direction du serveur, pour appeler un taxi;*
- енантіосемічними: *serrer la main: 1) pour dire bonjour; 2) pour dire adieu; secouer la tête: 1) signe négatif; 2) signe positif;*
- синонімічними: *désigner qch 1) du doigt; 2) d'un mouvement du menton* тощо.

Щодо ***стилістичної стратифікації***, вони можуть бути:

- професійними: *benir, les gestes de chef d'orchestre;*
- архаїчними: *saluer qn jusqu'à terre, faire un profond salut, faire la révérence;*
- арготичними: *faire une main tombée: 1) voler; 2) faire une caresse discrète sur le postérieur* тощо.

Однак, безумовно, об'єктивною реальністю є їхній ***експресивний потенціал.***

Зі ***структурної*** точки зору кінетичний комплекс може бути:

- одночленним: «*Le bonhomme* ***écarta les bras*** *pour témoigner de son impuissance à exprimer une opinion*»,

- двочленним: «*Mlle Puybrun avait* ***attrapé le poignet de Thierry et le secouait en errant:*** *– Mais qui? – qui?*»,

- багаточленним: наприклад, ***розгорнутий опис жесту*** є характерною рисою стилю М. Пруста: «*Quand il ouvrait la porte, au visage rosé d'Odette, des qu'elle avait aperçu Swann, venait –* ***changeant la forme de sa bouche, le regard de ses yeux, le modelé de ses joues – se mélanger un sourire****» (Proust. Du côté de chez Swann).*

При розгляді кінетичних комунікативних елементів ***на міжкультурному рівні*** необхідно також звертати увагу на особливості жестів, міміки та тілорухів, властиві певному народу. Так, підтримуючи думку відомого французького дослідника невербальної поведінки людей де Ла Бара, вважаємо, що існують кінетичні комплекси, зрозумілі та властиві лише представникам певної народності або культури, представникам інших культур чи суспільств виявляється доволі складно інтерпретувати деякі жести та тілорухи, належні іншим. Так, наприклад, де Ла Бар говорить про звичайний для європейців жест, що використовується для того, щоб дражнити когось, – *висовування язика.* Однак у Китаї колись цей жест позначав погрозу, в Індії – гнів, у народів майя – мудрість.

Численними є специфічні італійські жести, що обов'язково повинні супроводжувати мовлення:

Що ви хочете? – руки над головою;

мені на це начхати – нігті під підборіддя;

класно! – жест так би мовити «випинання» великого пальця та ін.

Інший тип кінетичних комплексів – це жести, міміка та тілорухи, які є зрозумілими майже в усіх культурах, наприклад:

Так! – кивання головою;

він не у своєму розумі – крутити пальцем біля скроні тощо.

Таким чином, врахування невербальних проявів людини в процесі комунікації, визначення їх ролі у розмовному мовленні, у живому діалозі необхідне для аналізу художніх кінетичних одиниць, приналежних художньому твору, де моделюється реальність. Мовленнєве спілкування здійснюється в конкретному природному середовищі, яке створюється зовнішніми факторами, антуражем, оточенням, усіма фізичними характеристиками самих мовців, а також їх певними рухомими проявами під час передачі інформації, що описується в художньому тексті автором. Предметне оточення, фізичні характеристики комунікантів, властивості голосової модуляції, кінетична характеристика, міміка, тілорухи створюють так званий ***паралінгвістичний контекст,*** в якому мовленнєві одиниці отримують певний смисл. Паралінгвістичний контекст також входить до спілкування та надає допомогу під час обміну інформацією, яка міститься безпосередньо в складі вербальної одиниці. А результатами комунікації, тобто досягненням абсолютного розуміння під час спілкування, постає підсумок взаємодії лінгвістичних та паралінгвістичних факторів. Контекст створюється не тільки всіма засобами вираження – мовленнєвими та позамовними, – але й усією ситуацією, яка оточує слово та визначає його смисл. Кінетичні елементи виступають носіями самостійного повідомлення, вони стають зовнішньою стороною певних динамічних процесів, відображаючи їх. Невербальні засоби заповнюють, доповнюють та забезпечують інтерпретацію вербального повідомлення, в цьому їх основна суть.

Як висновок, у художньому творі ***кінетична характеристика*** персонажа є одним із найважливішим образотворчих засобів, засобом створення портретної характеристики, який часто виступає і показником індивідуально-авторського стилю письменника. Дослідження таких авторських «пріоритетів» можна вважати однією з *перспектив* подальшого аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Андреева Г.М.* Социальная психология. – М.: Искусство, 1980. – 159 с.
2. *Бодалев А.А.* Восприятие и понимание человека человеком. – М.: Наука, 1982. – 152 с.
3. *Вундт В.* Проблемы психологии народов. Преступная толпа: опыт коллективной психологии. – М.: Наука, 1998. – 257 с.
4. *Выготский Л.С., Лурия А.Р.* Этюды по истории поведения. – М.: Прогресс, 1930. – 134 с.

5. *Геворкян К.У.* Кинесический язык (введение в кинесику): Автореф. дис... д-ра филол. наук. – Ереван, 1991. – 39 с.
6. *Горелов И.Н.* Невербальные компоненты коммуникации. – М.: Наука, 1980. – 147 с.
7. *Ермолаева Е.А.* Психосемиотический анализ жестикуляции как знакового средства общения (в соотношении с языком): Автореф. дис… канд. психол. наук. – М., 1984. – 21с.
8. *Капанадзе Л.А., Красильникова Е.В.* Роль жеста в разговорной речи // Русская разговорная речь. – Саратов, 1970. – С. 235-241.
9. *Колшанский Г.В.* Паралингвистика. – М., 1974. – 81 с.
10. *Лабунская В.А.* Невербальное поведение (социально-перцептивный подход). – Ростов, 1986. – 135с.
11. *Маслыко Е.А.* К психолингвистической природе паралингвистических явлений // Материалы III всесоюзного симпозиума по психолингвистике. – М.: Наука, 1970. – С. 76-92.
12. *Миккин Х.Х.* Кинесика и язык // Труды по психологии. – 1976. – Вып. 395. – №4. – С. 38-49.
13. *Накашидзе Н.В.* Кинесика и ее вербальное выражение в характеристике персонажа художественного произведения: Автореф.дис...канд.филол.н. – М., 1981. – 23 с.
14. *Николаева Т.М.* Невербальные средства человеческой коммуникации и их место в преподавании языка // Роль и место страноведения в практике преподавания русского языка как иностранного. – М.: Изд. МГУ, 1969. – С. 47-71.
15. *Смирнова Н.И.* Сопоставительное описание элементов русской и английской кинесической коммуникации. – М., 1977. – 289 с.
16. *Стародубцева О.А.* Лексико-семантичні засоби кінетичної характеристики персонажа (на матеріалі французького роману XX ст.): дис. … канд. наук. – К.: КНУ, 2001. – 186 с.
17. *Страхов И.В.* Психологический анализ в литературном творчестве. – Саратов, 1973. – Ч.I. – 158 с.
18. *Филиппов А.В.* Звуковой язык и «язык» жестов // Лингвистический сборник. – Вып.3. – М., 1975. – С. 14-28.
19. *Фресс П., Пиаже Ж.* Экспериментальная психология. – М.: Просвещение, 1966. – Вып. 1-2. – 149 с.
20. *Шелгунова Л.М.* Указания на рече-жестовое поведение персонажей как средство создания образа в русской повествовательной реалистической прозе. – Волгоград: Изд-во Волгоградского университета, 1979. – 86 с.

Стаття надійшла до редакції 20.10.14 р.

Смущинская И.В., д. филол. н., проф.,
Стародубцева Е.А., к.филол.н.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

КИНЕМА КАК ОБЪЕКТ ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА

В статье анализируется кинетическая лексика художественного произведения как составная часть лексической системы французского языка на материале французского романа XX ст. Определены основные функции кинем и кинетических комплексов в художественном тексте, проанализированы характеристики художественной кинетической системы и выявлены особенности ее функционирования во французском романе. Выделены особенности семантического развития кинетических единиц.

Ключевые слова: *невербальная коммуникация, кинесика, кинема, кинетический комплекс, фразеокинетический комплекс, кинетическая характеристика.*

Smuschynska Iryna V., Doctor of Philol. Sci., Professor,
Starodubtseva Olena A., Cand.Phil.Sci.,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kiev

KINEMA AS AN OBJECT OF LINGVOSTILISTIC ANALYSIS

The kinetic vocabulary of the literary text as the integral part of the lexical system of French language are analyzed on the base of French novel of the XXth century. The main function of kinemas and kinetic complexes in a literary text are defined, the main characteristics of the kinetic system of the literary text are analyzed and the peculiarities of its functioning in the French novel are defined. The features of the semantic development of kinetic units are identified.

Keywords: *non-verbal communication, kinesics, kinema, kinesic complex, frazeokinesic complex, kinetic characteristic.*

УДК 351.085

Сукаленко Т.М., к. філол. н., доц.,
Чужа К.В., студ.,
Національний університет ДПС України, м. Київ

ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФІНАНСИСТА

У статті розмежовано поняття «компетентність» і «професійна компетентність», розглянуто основні складові та шляхи формування професійної